

Kenneth Jonsson, Fastlandssvenska vikingatidsmynt, *Svensk numismatisk tidskrift*, oktober nr 7/86, sid 168–171.

Det yngsta fastlandssvenska skatfyndet med vikingatidsmynt

Av Kenneth Jonsson

Medan de gotländska (och i viss mån öländska) skatfynden av vikingatidskaraktär går fram en bra bit in på 1100-talet (yngsta på Gotland efter 1140 och på Öland efter 1128), upphör skatfynden betydligt tidigare på fastlandet. Det hittills yngsta daterbara fyndet kan dateras till efter 1079 och hittades redan 1789 vid torpet Gläjden under Venngarn, Sigtuna (S:t Olof sn), Uppland.

Om fyndomständigheterna finns det en noggrann berättelse nedtecknad av prosten Johan Svedelius i Älvdalen tio år efter fyndet eller närmare bestämt den 15 maj 1799:

"1789 den 30 April hittade unga Dal-karlen Anders Ersson ifrån Kåtala by i Elfvedalen ett jordgods på Kongsgården Wennegarns ägor 1 och en half fjerdingssväg ifrån Sigtuna Stad, bestående af 19 markers vikt mässt i större och mindre Silfvermynt samt 3:ne Kedjor och några gutna Silfverkors. Fadern, som vädde fyndet, säger, att 8 markor blivt Sonen fräntagne på stället, där de voro inlogerade; de öfrige 11 markor lemnades till Arrendatorn på Kongsgården Herr Ryttmästarn Prinzenskjöld och sedan 3 markor afgått vid hittegodsets rengöring, bekom Anders Ersson för sin del 59 R:d 32 skil. – Vid ett Torp, Gläjden kalladt, arbetade förenämde dräng. Torparen hade bedt honom utvidga sin åker, och under gräfnig på en liten högd straxt bredvid åkern fann han, 3 quarter djupt i jorden, följande persedlar: 1:o Trenne särskildt flätade Silfverkedjor om 3 markers vikt, tjocka, som ett finger, den ena 6 quarter och bägge de andra 1 aln långa, men alla 3 smalare åt ändarne. 2:o Fem påsar af mycket groft lärf, nu söndermurknadt, lågo i fyrkant och den största midt uti. Innom dem voro penningarne lindade med grofva Linnekutar, och vikten troddes stiga till 9 markor, dock inberäknade 3:o Sju Silfverstänger, den längsta 1 och ett half quarter, de andra i proportion allt mindre och mindre. 4:o I påsarna förvarades äfven många större och mindre ringar, af hvilka flere hade knappar, som liknade Elfenben, med hol midt igenom, stora som ett 6 markstycke, men helt tunna åt kanterna: Jämte dessa låg en så stor ring, att den kunde omgifva en Hattkull, flätad af mycket grofva Silfvertrådar, omkring 2 mar-

kers vikt. Ett litet Spänne med påsatta löf och deremellan små ringar ungefärligen af 1 lods vikt, några små runda kulor stämplade på 2 sidor emot hvarannan, som vid skafning liknade Guld eller Mässing, förmodeligen det förra slaget, samt ett eller annat gutet Silfverkors, till ett half fingers längd, funnos jämväl uti påsarne."

Med sin vikt av 4,1 kg är fyndet det största från (det dåtida svenska) fastlandet och som jämförelse kan nämnas, att det största svenska över huvud taget väger drygt 10 kg och kommer från Burge, Lummelunda sn, Gotland. På grund av penningbrist kunde bara en del av fyndet inlösas medan resten (2,4 kg) återsändes till upphittaren. Av det inlösta bestod 1,5 kg av mynt och 0,2 kg av silverföremål. I Kungl Myntkabinettets (KMK) inventarium för 1803 upptas också 1.115 mynt från fyndet, vilket sannolikt är det totala antalet av de mynt som inlöstes. Det finns ingen uppgift på hur många mynt som återsändes, men 313 ex undgick att nedsmältas genom att de köptes av Uppsala Universitets myntkabinett och dessutom finns idag 128 ex på Skokloster. Fyndet har därmed totalt innehållit minst 1.550 mynt, medan sannolikt endast ett mindre antal blev nedsmälta.

De mynt som inlöstes till KMK resp Uppsala har i dag förlorat sin proveniens och den sammanställning av fyndets sammansättning som redovisas här bygger på samtida publicerat (Götlin) och opublicerat (von Engeström) material, medan de tyska mynten i Skokloster är översiktligt publicerade (Hatz) och behandlas därför summariskt här.

Det enda arabiska myntet tillhör den samanidiska dynastin och finns på Skokloster.

Av de tyska mynten kan sammanlagt 137 mynt bestämmas, varav 118 ingår i Skoklostersamlingen, medan 13 är avbildade av von Engeström och 6 beskrivna av Götlin.

1. Trier (S)
- 2–6. Andernach (S)
- 7–8. Namur (S)
9. Lüttich (S)
10. Huy (S)
11. Celles (S)
12. Köln. Kejsar Heinrich II 1014–1024. Häv. 137 (G)
- 13–14. Köln (S)
- 15–16. Remagen (S)
- 17–27. Utrecht (S)
28. Myntort? (Utrecht?). Myntherre? Dbg 1304 (E)
29. Deventer. Kejsar Heinrich II 1014–1024. Dbg 563 (E)
30. Deventer. Biskop Bernold 1027–1054. Dbg 572 (E)
- 31–38. Deventer (S)
39. Groningen. Biskop Wilhelm de Ponte 1054–1070. Dbg 546 (G)
- 40–45. Groningen (S)
- 46–53. Tiel (S)
54. Zuthphen? Myntherre? Dbg 1851 (E)
- 55–56. Friesland (S)
- 57–61. Staveren (S)
- 62–63. Bolsward (S)
- 64–66. Leeuwarden (S)
- 67–70. Dokkum (S)
- 71–72. Garrelswear (S)
73. Ostfriesland (S)
- 74–82. Emden (S)
83. Jever. Hertig Ordulf 1059–1071. Dbg 595 (E)
- 84–90. Jever (S)
91. Soest (S)
92. Stade. Greve Lüder Udo I eller Udo II 1034–1057–1082. Dbg 1311 (E)
93. Stade (S)
- 94–96. Bardowick (S)
97. Hildesheim (S)
- 98–101. Goslar (S)
- 102–105. (Goslar) (S)
- 106–108. Erfurt (S)
109. Würzburg. Biskop Bruno 1034–1045. Dbg 864 (E)
- 110–111. Würzburg (S)
- 112–113. Mainz. Kung Heinrich IV 1056–1084. Dbg 796 (E)

109

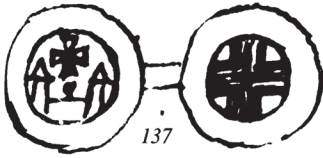
114

115

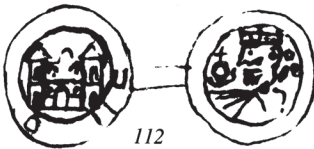
92

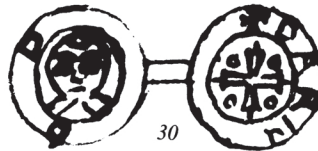
137

54

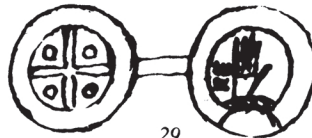
112

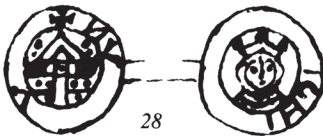
30

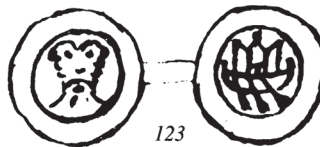
113

29

28

123

83

Teckningar av tyska mynt ur fyndet från Venngarn. Bland von Engströms manuskript i Kungliga Biblioteket i Stockholm.

114. Mainz. Ärkebiskop Bar-	Crux ca 991-997	19
do 1031-1051. Dbg 804/	Long Cross ca 997-1003	43
805 (E)	Helmet ca 1003-1009	14
115. Mainz. Ärkebiskop	Last Small Cross ca 1009-1017	36
Siegfried 1060-1084.		
Dbg 812 (E)	<i>Cnut</i>	
116-120. Mainz (S)	Quatrefoil ca 1017-1023	63
121-122. Worms (S)	Pointed Helmet ca 1023-1029	24
123. Speyer. Kung/kejsar	Short Cross ca 1029-1035	4
Heinrich III 1039-1056.		
Dbg 830 (E)	<i>Edward Bekännaren</i>	
124-128. Speyer (S)	Radiate/Small Cross ca 1044-	
129-132. Strassburg. Kejsar He-	1046	1
inrich II 1014-1024. Dbg	Short Cross ca 1048-1050	1
920 (G)		208
133. Strassburg (S)		
134. Ulm (S)		
135. Esslingen (S)		
136. Nabburg (S)		
137. Myntort? Mynterre?		
Dbg 1790 (E)		

Medan ovanstående 137 mynt kan bestämmas i detalj (och varav några i KMK och Uppsala troligen också går att identifiera) finns det även uppgifter som inte medger en närmare bestämning. Så nämner Götlin att det i Uppsala fanns mynt med inskriften Otto Rex och i von Engeströms manuskript finns en översikt av fyndet varav framgår att mynt med inskriften Colon (Köln) vägde 8 lod (115 g), att mynt med huvud och tempel vägde 5 3/4 lod (75 g), att mynt med huvud och utsirning vägde 2 1/2 lod (33 g) samt att mynt med huvud vägde 14 1/2 lod (190 g). Det framgår inte av von Engeströms sammanställning vad de tyska mynten vägde totalt eftersom de flesta delposterna inte är specificerade men maximalt kan de ha utgjort 93 5/8 lod (1.232 g).

Endast ett halvt engelskt mynt är bevarat i Skokloster: Æthelred II, Helmet typ ca 1003-1009, London, Wulf (gar/red/stan/wine). Av de mynt som inköptes till Uppsala var ca 200 engelska, huvudsakligen från Æthelred II (978-1016) och Cnut (1016-1035) samt två från Edward Bekännaren (1042-1066). Samlingen i Uppsala publicerades av Schröder första gången 1825 och om man rensar bort alla mynt som inte var (eller sannolikt var) engelska fördelar de sig på följande typer:

Æthelred II

First Hand ca 979-985	1
Second Hand ca 985-991	2

En överväldigande majoritet av dessa mynt bör med andra ord ha ingått i fyndet inte minst som kända förvärv till Uppsala före 1825 inskränker sig till 33 mynt (varibland engelska) från Skedinge-Tosterö fyndet 1797. De två mynten från Edward Bekännaren kommer definitivt från Venngarn eftersom Götlin just nämner två från Edward. Enligt Hildebrand fanns även tre ex från Harold I men de är danska - se nedan. Eftersom Schröders förteckning från 1825 endast upptar mynt från den anglo-saxiska perioden är det tänkbart att det även kan ha ingått mynt från den normandiska perioden. I Schröders publikation från 1833 ingår även den normandiska perioden och det är tänkbart att någon eller alla av de fem äldsta där kan ha ingått i fyndet men det är mycket osäkert eftersom det under mellantiden även hade inköpts engelska mynt som säkerligen inte hittats i Sverige. De fem engelska mynten är i alla fall följande:

William I 1066-1087

Profile/Cross Fleury ca 1066-1068, Romney, Wulfmør/Bonnet ca 1068-1070, Lincoln, Gifel

William II 1087-1100

Cross Voided ca 1092-1095, Lincoln, Folcærd
Cross Pattée and Fleury ca 1095-1098, London, Thured

Henry I 1100-1135

Pax ca 1104-1107, Salisbury, Osbern

Den sistnämnda ansågs av Doley som en galvanisk kopia. Med

KARLSKRONA MYNTHANDEL

Lennart Bertilsson
Hantverkargatan 11
371 35 KARLSKRONA

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Öppet månd-fred 10-17
tel 0455/813 73

hänsyn till slutmyntet för de tyska mynten (efter 1079) skulle bara de två förstnämnda passa in tidsmässigt, men det är inte alls osannolikt att det bland de tyska ursprungligen fanns yngre mynt än de vi nu känner till eftersom så få är beskrivna eller bevarade. Vad gäller de engelska är det dock mest sannolikt att inga normandiska typer ingick i fyndet.

I von Engeströms sammanställning av de mynt som inlöstes till KMK finns även en post betecknad "Engelska mynten 27 1/2 lod" (362 g) men det är möjligt att även de följande posterna med 35 1/2 lod (467 g) hör hit.

Schröders förteckning från 1825 tar upp följande irländska mynt:

Sihtric 993/4-1042

- 1-2. Long Cross (Sihtric), Dublin, Færemin
- 3-4. Long Cross (Æthelred), Dublin, Færemin

Det är mycket troligt att samtliga dessa ex ingick i fyndet och Hildebrand nämner dessutom att det även fanns ex med "Thymn" på åtsidan.

Med så många engelska mynt i fyndet är det naturligt att det även fanns skandinaviska efterpräglingar och i Schröders publikation finns också många med beteckningen barbarisk. Nedanstående sammanställning anger det maximala antalet efterpräglingar (några kan vara engelska):

Æthelred II

- 1-5. Long Cross
- 6-7. Small Cross

Cnut

8. Long Cross
- 9-10. Pointed Helmet

Förebild?

11–25. Typ?

Ett ex med Cnut Pointed Helmet som förebild finns i Skokloster.

De tre ex från Harald som Götlin nämner uppfattades av Hildebrand som engelska från Harold I men de avser i stället danska mynt från Harald Hein 1075–1080. Ytterligare ett mynt från Harald Hein, Roskilde, Hbg 4 finns i Skokloster liksom Sven Estridsen Roskilde, Hbg 43; Hedeby, Hbg 76 (3 ex); korsformer på åt- och fräns. Hbg –.

Till 1000-talets slut och Danmark alternativt Norge kan ett ex i Skokloster dateras med en byggnad resp ett kors.

Ett ensamt norskt mynt ingår i Skokloster och tillhör Olav Kyrre 1066–1093.

En fullständig redovisning av fyndet kommer att publiceras i serien Corpus Nummorum Saeculorum i en av Upplandsdelarna som utkommer om några år.

Litteratur

Dbg: Dannenberg, Hermann: Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit 1–4. Berlin 1876–1905.

Dolley, Michael: The Anglo-Norman coins in the Uppsala University Cabinet. British Numismatic Journal 1968 (XXXVII), s 29–34.

von Engeström, Jakob: Anteckningar i Numismatiken. Manuskript i Kungl Biblioteket, Stockholm,

Götlin, Erik: Dissertatio de initiis monetæ Svecanæ. Uppsala 1806.

Hatz, Gert: Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Stockholm 1974. Hildebrand, Bror Emil: Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl Myntkabinetet, funna i Sveriges jord. Stockholm 1846.

Schröder, Johan Henrik: Numismata Anglo-Saxonica in Nummophylacio Academico Upsaliensi adservata. Uppsala 1825.

–: Nummismata Angliæ vetusta in Nummophylacio Academica Upsaliensi adservata. Uppsala 1833.